

Régi szegedi népek

Irla: Szabó László

Nem kell megharagudni az igaz szóért, — a szegedi nép igen csak olyan, mint a krumpli: szépen növekedik a szára, igen díszes a virágja, hanem a java a földben van. Nem kell ezért az őszinte beszédért haragudni már csak azért sem, mert hiszen, akik a város életében előkelő szerepet töltenek be, azoknak több, mint kilenctizedrésze a törvény értelmében szegedi illetőségű ugyan, de nagyon jól tudják ők maguk is, hogy mikor és hogyan kerültek Szegedre. Erdemes volna ezeket a dolgokat egyszer már tisztázni, bár ez a feladat igen nehéz, mert Szeged sohasem dicsekedhetett azzal, hogy valami különös érzéke lett volna a rég mult dolgok iránt.

Hallottam, hogy van Szegeden valami »külvárosi párt«, bizonyos belvárosi urak vezetése alatt, de érteni nem igen értem a dolgot, mert mi az a »külváros«, meg mi az a »belváros?« Ez a megkülönböztetés nem értelmes beszéd. Régebben Szeged két részből állott: a várból, meg a városból; a régi szegedi polgár, akár Alsóvárosban lakott, akár Felsővárosban, élénken tiltakozott volna az ellen, hogy őt holmi »külső« polgárnak minősítsék.

Hogy a török világ előtt mi volt és hogy volt Szegeden, azt már meg nem állapítja senki: csak a fantázia festhet érdekes képet a rendkívül gyér történelmi adatok köré. De azt, hogy a török világ után hogyan nőtt és fejlődött a város, már tudjuk. Szeged magva a várnak nevezett kis erőd volt; ettől délre, a mai Rudolf tértől a Gizella térig és nyugatra a Kelemen-, illetve a Zrínyi uccáig terjedt a Palánk, a magyar, német és rác kereskedők és iparosok városrésze. Innen tovább haladva dél felé, mocsaras legelőkön áthaladva az ember egy fertályóra alatt eljutott Alsóvárosra, mely körülbelül a mai Vaspálya uccánál kezdődött. Felsőváros három településből állott; legnagyobb volt az a rész, mely a mai Zárda ucca, Kossuth ucca, Dugonics ucca és Fodor ucca helyén terült el, kifelé a mai nagykörutig; ez volt az igazi Felsőváros, de hozzá tartozott a Maros ucca környéke is, — ez volt az eredeti Tabán és volt egy kisebb telep a Tiszaparton is, a Római körutól felfelé. — ez volt Szillér. Árvises időkben mind-

ezek a részek úgy el voltak egymástól választva, hogy csak csónakon lehetett közlekedni, vagy lápokon (tutajokon).

Legelőször a Palánk fejlődött ki, körülbelül kétszáz évvel ezelőtt, azért, mert a vár körül valóságos palánkot építettek. A palánk földtöltésből állott, melynek tetejére deszkakerítést csináltak. A deszkák hossza alulról felfelé futott, egymástól két ölnyire oszlopok álltak és a palánk deszkáit lécek tartották össze. Erről ugyan nincs rajzunk, de a zentai palánk rajza megvan, — ettől nem igen különbözhetett a szegedi palánk sem. Ma egy ilyen palánk semmi komoly védelmet nem nyújtana, de a XVIII. század elején használt kováspuska golyóbisa nem ment át a harmadfél coll vastag bükkfadeszkán. Az új Palánk vonala, a vár északi sarkától kiindulva, nagyjában a következő volt: Petőfi, Kazinczy, Szent Mihály, Vidra, Völgy, Vadász, Török, Margit, Zsinagóga, Polgár ucca, Dugonics tér, Jókai ucca, Tisza Lajos körút a Tiszáig. Ami ezen a vonalon belül volt, az volt az új Palánk. Felsővárosban csak annyi változás történt, hogy a Tabán egybeépült a Felsővárossal, az Alsóváros azonban hatalmasan terjeszkedett és már egészen a Palánkig ért. A mai Boldogasszony sugárút környéke azonban pocsolya maradt és nyugat felé a következő vonal maradt a város határa: Petőfi Sándor sugárút, Berliini körút a Könyök uccáig és Báró Jósika ucca.

Mária Terézia idejében a Tabán elkezdett terjeszkedni a mai Szilléri sugárút irányában ki a Kereszt uccáig, József császár idejében kezdett betelepülni a Gazdagok uccája, a mai Vásárhelyi sugárút, a XVIII. század utolsó éveiben a Sándor ucca és 1810 körül Burgundia. Így hívták a Deszkás-temető és a Brüsszeli körút közt elterülő vidéket.

A XVIII. század közepén keletkezett Rókus, mely a Szent Rókus-kápolnáról kapta nevét és a XVIII. század végén a Móra város. (Ez a Móra nem személynév; nagyon gyakori a helynevek között ott is, ahol Móra család nem volt; valami olyan fogalmat jelenthet a topografiában, mint pl. a zombékos: Szegeden már a XV. században is voltak Mórak, de

valószínűbb, hogy ők kapták nevüket a helyről és nem a hely öröklük.) Új Szeged külön falu volt és még a nagy árvízkor is Torontálmegyéhez tartozott.

Ez a kis topografiai vázlat szükséges, hogy megértsük Szeged népének mineműségét.

Először is vegyük számba, hogy a Felsőváros a régi világban nem birt közlekedni az Alsóvárossal; a Vár és a Palánk megkerülésével, vizeken és réteken át lehetett egyik városrészről a másikba jutni. A régi katonai térképeken a járható utak pontosan fel vannak jegyezve, de 1713-ban még nem volt egy út sem, amelyen a várórség kikerülésével Felsővárosról Alsóvárosra lehetett jutni.

Több, mint valószínű, hogy különböző eredetű nép lakott e két városrészben. Az alsóvárosi magyar szegény volt, földműves és inkább állattenyésztő, mint szántóvető. A felsővárosi magyar ellenben halász, hajós, fuvaros és kupec volt. A felsővárosi fuvaros és kupec jött-ment az országban s így a műveltsége sokkal nagyobb volt, mint az alsóvárosié. Egy felsővárosi ház átlag kétszerannyit ért, mint egy alsóvárosi: másként ruházkodtak, több butort és edényt használtak Felsővárosban többet mulattak. A két városrészt idegenkedett egymástól. Mikor 1883-ban polgárőrséget szerveztek, nem lehetett elérni, hogy az egyenruha egyforma legyen: az alsóvárosi magyar sötétebb, a felsővárosi világosabb kék posztót kívánt. Gyerekoromban rengeteg embert ismertem a Felsővárosban, de csak egyetlen egy esetről tudok, mikor az alsóvárosiak és a felsővárosiak összeházasodtak, — a Vásárhelyi sugárútról egy Bakacsi-lányt Alsóvárosra vittek. De a menyecskét bántotta az idegenben a »honvágy« és az urával Felsővárosban vétetett házat.

Ősi szegedi közmondás a következő:

*Felsőváros gögös város,
Alsóváros jámbor város.*

Semmi sem véletlen a világon, — az sem, hogy az apácák, a katolikus tanítóképző, a jezsuiták és a püspökség nem Felsővárosban, hanem inkább a jámbor Alsóvárosban helyezkedtek el. A harcos katolicizmus legkiválóbb bajnokai, egy-kettő kivételével, vagy beköltözött családból való, vagy alsóvárosi származású.

A régi szegedi familiák mai ivadéka a város fejlődéstörténete alapján nagy valószí-

— Föl kell tenni a kőpadkára a gyereket! — mondta valaki s már akkor föl is nyalábolt egy másik valaki és ráállított a márványkorlátra, ami a szentélyt elválasztja a hajótól. Egyszerre mindkettőnél magasabb lettem egy fejjel, — ő, nem leszek én soha többet olyan nagy, mint akkor voltam a felegyházi öreg-templomban! Egy magasságban volt a fejem a pirosruhás Máriácskéval, aki a legsötétebb oltáron lakott üvegházában és meg is oda sütött rám a mosolygása és meg is rásimított a kezét a szívemre, amely nyugtalanul vert ebben a szédülős magasságban és azóta is ott tartja nehéz órákban és tudom, hogy el se veszi onnan a halálos órák párnáját.

Sokáig, nagyon sokáig álltam, mert meg kellett várni, amíg a polgármester ur megjön, a karácsonyi gyertyácskák meggyújtása is nehezen ment, mert Fekete harangozó sohase próbált még ilyen életében és olyan fohászokat morgott közben, amiket talán nem is találtak illendőeknek a kerubinek és én már kezdtem álomba zsibadni a márványpadkán. De végre minden gyertyán kinyílt a lángvirág és Sente tanító ur megrántotta rajtam az uri kabátot:

— Csak bátran, Fercsikém!

Hát mért ne lettem volna bátor? Csengetyűzött a szavam az emberfejek felett, mint az angyaloké a belfehemi mezőkön:

*Szép karácsony szép zöld fája,
Mondsza csak, honnan jövel?*

Itt az instrukció szerint szétvettem a két karomat és a hosszú, lelógó kabátujjak akkora lebentek, mintha valóságos szárnyaim nőttek volna. Ez olyan öröm volt nekem, hogy ha kellett, ha nem, minden strófa után röppentem egyet. Ki is geszlikuláltam magam az egész életre, de szerzem is olyan sikert a Fehér tanító ur költészetének, hogy még Mihály arkangyal is abbahagyta a szószék oldalán a sántáztatást és szalutált a lángkardjával.

— Ember vagy, Fercsike, — jelezte Sente tanító ur annak a pillanatnak az elérkezését, amikor a szónokok minden elfogadható oldaláról üdvözlök.

— Most már lejöhetsz, add ide a kezéd!

Persze csak a kabátujját adhattam oda, amelynek felsőbb régióiban a kéz tartózkodott, de azért nem a kézzel volt baj, hanem a lábbal. A lábak nem akartak mozdulni, mintha gyökeret vertek volna a kőben.

— Gyere hát, nem hallod? — rántotta meg a tanító ur mosolygva a kabátujját. — A nagyságos ur akar megismogatni.

Egy nagyságos ur volt akkor az egész városban, a követ, az pedig akkor Holló Lajos volt. Felejtethetetlen szép férfiarca már akkor ott mosolygott alattam. Átölelte a térdemet és a hangja már simogatott:

— Gyere, kis pajtás, majd levezlek.

— Nem... nem ereszt a lábam, — motyogtam ptyergőre görbült szájjal. Megijedtem, mert csakugyan úgy éreztem, mintha a lábam hozzá-nőtt volna a kőhöz.

— Mi a macska? Nem ereszt a lábad? — nevetett Holló s erősen magához rántott.

Az egyik lábam elszabadult, de abban a percben el is jajdítottam magamat, még pedig jó kiadósan.

— Jaj, jaj, jaj! ne bántson!

A mosolygó arc lehajolt a lábam fejéhez és — Berta kisasszonytól hallottam ezt később — véreghagyottan emelkedett föl.

— Szent Isten, ennek a kis gyerekeknek odafagyott a lába a kőhöz!

A másikat már óvatosan engesztelték föl, mert az még jobban összeharagkozott a márvánnyal. A vakarás kiderítette, hogy talpallan csizmacskákban léptem a közszereplés terére s azért nem tudtam róla többet elmozdulni. Ami jeget, havat fölszedtem utközben, az álltomban először elolvadt a meleg talpam alatt, azután megfagyott és hozzátapasztott a kőhöz.

— Sebaj, kikerül a maga foltjából, — nyomogatta a lábam Sor doktor ur, ahogy ott feküdtem összeszorított szájjal a követünk ölén. Tudta a doktor ur, hogy a kenyérsütőgőz asszony fia vagyok, hiszen én vittem hozzájuk minden pénteken a kenyeret, azon melegen, ahogy a kemenéből kiszedtük és különben is ismerte a fajtámat, hiszen a szegények doktora volt a kis kopasz ember. Hanem azért azt mondta, hogy jó lenne elszalajtani Deszkóért, a városi elfogatosért.

És így ültem életemben először uri hintón, amely csak lépésben haladhatott a bőrruhás kiskunok és a berliner-kendős asszonyok sokadal-mában, akik eltűnődtek a templom-téren, meg a világi dolgok változandóságán. Sokan még akkor is törülgették a szemüket a meghatottságtól és dicsérték a szép uri kitalálást, különösen a női nem levők, egy-két öreg szüle azonban elégedetlenül reszkeltette a fejét, hogy az urak már a templomból is panorámát csinálnak és szavazatot tartanak az oltár előtt.

— A mi kis fiunk volt az, sógorasszony, — próbálta mentetgetni apám, anyám az urakat. De ismerőst láttak egy-egy tanakodó csoportban. Ha aztán felhagytak a népek fölvilágosításával, mert a népek hol kinevelték őket, hol zavartan hűmögtek, hogy mi érthette Márton sógorékat ezen a szent napon? Majd éppen az ő gyerekeket karolták fel az urak Krisztus urunknak áldott születésén. Nagyon fehéreképpű volt a fiatal, aki papolt, a szaván is érzett, hogy mandulával etetik azt ott-hon, bizonyosan valami nagy nemből való urfi volt, ugyan uri kisasszony is lehetett, mert nagyon sergette-pergette magát.

Én pedig nem éreztem semmit a királyi dicsőségből, amellyel bevonultam a Daru uccába csak azt éreztem, hogy parázs sütőgőz a lenyuzott talpaimat. És akkor támadt először világtalan kis agyamban az a gondolat, hogy van egy téli Isten is, aki más, mint az az Isten, aki a nyarat mosolygja.